

تورک یوردی

تورک ادبیاتلری مرکز لیبیتی طرفینده نشر اولونور

جلد ۴

تشرین ثانی ۱۹۲۶

نومرو ۲۳

تورکیات ساحه‌سینده انک اول نظر دقت

آلته‌چی مسٹر لر [*]

پروفیسور و . و . بارتولد .

تورکیات ساحه‌سینه عائد اولابیله جک علملر آراسینده تورک اقوامی تاریخی آیری بر موقع اشغال ایتمکده‌در. تورکلر، تاریخی حیاتلرینک ایجابی اولارق، بک آز استثنا ایله، کندی لسانلریله تاریخلرینه عائد آثار وجوده کتیره‌مه‌مشلردی. کوچبه تورک قوملرینه عائد تاریخی معلوماتی بزا کثریا مدنی قومشولرینک روایتلرندن اوکره‌نیورز. حتی تورکلر، فتح ایتدکلری برلرده کوچبه‌لک حیاتی بر اقارق حضری حیاته باشلادقلری و بو صورتله تورک سلاله‌لری اداره‌سی آلتینده مدنی دولتلر وجوده کتیردکلری زمان بیله، مغلوب ایدیلنلرک مدنی تأثیری اوقادار بویوکدی که، ادبیات بالخاصه منشور ادبیات لسانی اولارق تورکجه دکل بوراده اولجه یاشایانلرک لسانی قالیوردی. شرقی آسیاده بالخاصه موغولستانده - که بورادن تورکلرک سورولوب چیقاریلمالری اوتتجی عصرده اولق لازم کلیور - یاشامش اولان تورکلره عائد تاریخی معلوماتک همان همان هپسینی اجنبی منبعلرندن اوکره‌نیورز. اورتا آسیانک غربی قسمنه هجرت ایدن واسلام مدینتی تأثیری آلتنه کیرمش

[۱] باکوده ۱۹۲۶ سنه‌سی شباط آینک ۲۷ سنده برنجی تورقولوژی قورولتاینک

ایکنجی جلسه‌سینده اوقونان راپوردر .

اولان تورکلرک تاریخی ده، عرب واک زیاده عجم اثرلرندن اوکره نیورز . بوندن باشقه اورتا عصرلرده تورکستانده عمومیتله - حقیقی معناسیله - تاریخی عائداترلر وجوده کتیریله مشدی؛ ویاخود هیچ اولمازسه، بوکی اثرلر بزم زمانمزه قدار کله مشدر . مثلاً اورتا آسیا موغول خانلرینک تاریخی، تیمور و خلفلرینک تاریخی، بزم، یالکز ایرانده یازیلش اولان اثرلر واسطه سیله معلومدر . دها واسع صورتده تاریخی اثرلر تورکستانده آنجق اون آلتنجی عصرده اوزبکلر دورنده وجوده کلشدر . اوزبکلر طرفندن تأسیس ایدیلش اولان اوچ خانلقده قوللانیلان لسانلر شونلردر: بخاراده صوک زمانلره قدار دولتک اداره لسانی و تاریخی ادبیات لسانی و تاریخ لسانی، پک آز استئنا ایله، عجمجه ایدی؛ خیومه ده - اورتا آسیا تورک و خوقندده بعضاً تورکجه واکثریا عجمجه اولارق یازارلردی . تورک دولترلر آراسنده، یالکز عثمانلی ایمپراطورلغنک تاریخی تورکجه یازیلان تاریخی اثرلر واسطه سیله اوکره نمک ممکندر؛ لاکن، عثمانلی مؤرخلرینک یازدیقلری اثرلرده تورکجه یه نظراً عربی و فارسی تعبیرلرک دها زیاده اولدینی ایچون، بوکی اثرلر اهاالینک اکثریتی طرفندن همان همان آکلاد شیلما دینی کی، تورکیاتچیلرک نظردقتی جلب ایده جک درجه ده ده دکلدرلر . طبق ایرنیاتچی اولان عالم کی، تورکیاتچی ده آنجق نادراً مؤرخ یونان و عرب اثرلرندن اولیور . [مثلاً ایرانک موغوللردن اولکی تاریخی اکثریتله اجنبی منبعلری واسطه سیله اوکره نمک ایجاب ایدیور]. تورک اقوامنک تاریخی اوکره نمک ایچون یالکز تورکیاتچی اولمق کافی کلیور؛ دها زیاده اشتغال ایده جکلری دورلره کوره؛ سینولوج، عربیاتچی یاخود ایرانیاتچی اولمق لازم کلیور .

تورک قوملرینک تاریخلرینه عائد عمومی برتابلو ارانه ایتک موضوعک خارجنده در . سم مقصدم بو قیصه مونو غرافینک چرچیوه سی مساعده ایتدیکی نسبتده، الیوم استفاده ایده بیلدیکمز منبعلر، تدقیقاتک حدودی، واک اول نظر دقتی جلب ایتمه سی لازم اولان مسئله لره عائد بر فکر و پرمکدر .

اون دو قوزنجی عصرک نهایتده اورخون آبدملرینک کشفی و آبدملرده کی یازیلرک اوقونماسی ایچون آناختارک بولونماسی، تورکیات تاریخنده، معلوم اولدینی

وجهله ، كندی باشنه بر دور تشکیل ایتمشدی. بو آبدلرک، تورک لساننک الك اسکی تاریخی آناری اولق اعتباریله ناصل بر اهمیتی حائز اولدقلری حقنده سوز سویلیه جکم. لسانی اهمیتلرندن ماعدا بو آبدلرک سکزنجی عصر تورکلرینک کندیلری حقنده کلاتدقلری شیله وثیقه تشکیل ایتک وچین منبعلرندک معلوماتی اتمام ایتک اعتباریله مؤرخلر ایچون ده اهمیتی پک بویوکدر. دانیمارقه لی لسانیاتچی «طومسن» طرفندن آبدلری اوقومق ایچون لازم کلن آناختارک بولونماسنی متعاقب آرادن ۳۰ سنه دن فضله بر زمان کچمه سنه رغماً، بو آبدلرک بوتون یازیبی تام معناسیله اوقوناماش اولدیغنی، و بر جوق لرلرینک شبه لی اولارق قالدیغنی خاطر دن چیقارماق ایجاب ایدر. متلرک لسانی بیلدیگمز حالده ، یالکز الده کی ترجمه لری تاریخی بر وثیقه اولارق قوللانمق جوق وقت یاکلیش تاریخی حکملر ویریله سنه سیبیت ویرمش و ویرمکده در.

اورخون آبدلری، تاریخده ایلک دفعه اولارق کندیلرینه تورک اسمی ویرمن و ۶نجی عصرده میدان چیقان بر قومه طئدر؛ بو آبدلرک اوقونماسدن اولده اوقومک تورک اولدیغنده شبه یوقدی. طبیعی، بولسان ۶نجی عصره قادارده موجوددی. مع مافیله اوزمانلر، بلکه، ده تورک اسمیله یاد ایدلیوردی. چین تاریخنده، اولجه میدان چیقمش اولان مختلف کوچهلرک تورکلرله قرابتی باخود اونلره بکزه دکلری حقنده چین منبعلرینک ویردیکی معلوماته استناداً آوروپا طللری بو قوملرک آراسنده هانکیلرینک لسانی تورکجه اولدیغنی تعیین ایتک تجربه سنده بولونمشلردی. صوک زمانلرده پروفور «پهلیو» نک بوکی تشبیلری دها صاغلام علی بر زمین اوزرینه استناد ایتدیره بیله جک اساسلری چین اثرلرند بولدیغنی اکلاشیکمشدر.

چینیلر طرفندن بو قوملرک بعضیلری ایچون لغتلر تنظیم ایدلشدی؛ ۱۹۲۵ سنه سنک صوک بهارنده له نیغرا دده «پروفور پهلیو» طرفندن ویریلش اولان قونفرانسه ۱نجی عصرده میدان چیقان و ۴نجی، ۵نجی عصرلرده شمالی چینی تحت اداره لرند بولوندورمش اولان «سی-یهن پی» لسانینک بر لغتی موجود اولدیغنی سویله ندی؛ پهلیونک

اسکی تورکلرک مدنی احوالرینه عائد، یازما اثرلردن ماعداء، قسماً آرکه ئولوژیک مواد موجوددر؛ بوکبی موادک تدقیقی بالنسبه پک آز ایلر یلشدر؛ بونلرک یازما اثرلرله ایجه تنویر ایدیله مه مش، یاخود پک آز ایضاح ایدیلش اولماسندن دولانی، بو ساحه ده، بالخاصه تاریخی تیین ایتک کیفیتی مشکلاته اوغرایور. حق پک بویوک عالملر بیله بو مسئلهیه عائد یا کلش حکملر ویرمشلردی؛ مثلاً اورخون آبدلری کشف اولونجهیه قادار «رادلوف»، کرک یه نیسه یی یازیلرینک و کرک طاش هیکلر [بالبال] اوزرنده کی یازیلرک - معلوم اولدینی اوزره بالبالرده ده یازیله تصادف ایدیلکده در - چین و بعضی غرب منبعلرینک ویردکلری صریح معین معلوماته رغماً، تورکلره عائد اولمادیغنی ادعا ایدیوردی. رادلوفک فکرینه کوره، آرکه ئولوژیک مالزمه ایله یازما منبعلر آراسنده تضاد موجود اولدینی ادعا ایدیلیوردی؛ مثلاً، چینلیر تورکلر آده سنده جسدلری یاقق عادتق اولدینی یازیورلر؛ رادلوف طرفندن حفر ایدیلش اولان تورکلره عائد قبرلرده بویله برعادتک موجود اولدینی اثبات ایده جک شیلر بولونمامشدر؛ فقط صوکرالری، ایچنده کی جسدلر یاقلمش قبرلر میدانه چیقارلدی. ذاتاً چینلیرک ویردیکلری معلومات اوقادار آجیق و قطعی درکه، شبههیه هیچ محل قالمایور. ۱۹۲۵ سنه سنده پروفیسور «ولادیمیر تسوف» طرفندن، اورخون آبدلرینک بولوندینی یرده یاپیلان حفریات بالخاصه شو جهتدن مهمدر، که بز بوراده معین تاریخی کوستریلش اولان آثار تصادف ایدیورز؛ فقط بونلرک نتیجه سی داها تماماً تثبیت ایدیله مشدر؛ کرچه بونلر سایه سنده بر طاقم کشفلر یاپیلدی، مثلاً VIII نجی عصر تورک عسکرینک پک ایی محافظه ایدیلش اولان هیکلی بولندی. «پ. ق. قوزلوف» اداره سنده کی موغول-تیت هیئت سفریه سنک بولدینی آرکه ئولوژیک موادک علمی تدقیقی مناسبتیه، بوزمانه قادار آرکه ئولوژیک آثارک تاریخی تثبیت ایدرکن قوللانیلان اصولک صاعلام اساسلر اوزرنده اولمادیغنی اکلاشیلیمشدر. مثلاً «هان» سلاله سی دورنده ضرب ایدیلش اولان چین سکه لری ایله برابر بولونان اشیالری، اولکی مدققلر، قبل المیلادک صوک عصرلرینه و بعد المیلادک اولکی عصرلرینه عطف ایتکه میل کوسترمشلردی؛ مثلاً چینلیر طرفندن یاپیلش اولان اشیا ایله برلکده اوزرلرنده

یونان تأثیری پک آجیق کوریلن دیکر اشیالک برابر بولونماسی ، غرب ایله اقصادی شرق آره سنده کی مدنی مناسبتک ، ظن ایدیلدیکندن داها اول ، موجود اولدینی حکمنی میدان کتیریوردی ؛ حالبوکه ، صوکرالری چین واقوام قدیمه مدنی متخصصلرینک ، بالخاصه پروفیسور «پهلیو» و «پ. و. فارماقورسکی» لرك ویردیکلری حکملره کوره مذکور نه قسیدیسین طرفندن بولونان اشیانک داها مؤخر دورلره عائد اولدینی ا کلاشیلیمقده در .

* *

قیرغیزلر جنوب غربییه حرکتلرندن اول شرقه دوغری حرکت ایتشلردی ؛ بوراده موغولستانده ۸۴۰ سنه لرنده شرق تورکلرینک صوکه کوچیه دولتی اولان اوینور حکومتی بولر طرفندن محو ایدیلشدی ؛ بو حرکت ، تورک قوملرینک غربدن شرقه اجرا ایتدیکلری عسکری حرکت اولق اوزره نظر دقتی جلب ایدیور . معلوم درکه بوکجه حرکتلر هان هان ، دائما غربدن شرقه دوغرو وقوع بولویوردی . عینی زمانده بو حادثه ، قیرغیز قومنک ، اورتا آسیانک سیاسی حیاتنده مهم بر رول اوینامسی ایچون یکانه تشبثی ایدی . بن بوراده ، طبیعی ، روسلر طرفندن حقسز اوله رق قیرغیز تسمیه ایدیلن دکل بلکه کندیلرینی « قیرغیز » تسمیه ایدن خلق حقنده سوز سویلیورم . قیرغیزلرک کندیلری ایچون بو تجربه بللی باشلی بر نتیجه ویرمدی ؛ اونجی عصرک بدایتنده بیله ، قیرغیزلر ، شیمدی معلوم اولدینی وجهله موغول قومه منسوب اولان « خطایلر » طرفندن موغولستاندن سورولوب چیقاریلشاردی ؛ تورکلرک اورتا آسیانک شرقی قسمندن سورولرک یواش یواش غربه دوغرو حرکتلرنده بو حادثه نک مهم تأثیری کورولمشدر ؛ تورکلر غربه کئیدجکه ، اورتا آسیانک غربی قسمنده - بوکون تورک قوملری اکثریتنک دینی اولارق قالان - اسلام دیننک تأثیری آلتنده قالمشاردر .

بوتورکلرک تاریخی ، بزه بالخاصه اسلام مأخذلری واسطه سیله معلوم اولیور . بوراده ده ، طبق چینله هم حدود اولان داها اسکی تورک دولتلرینک تاریخلرینی تدقیق ایدرکن اولدینی کبی ، یکی منبعلرک میدان چیقاریله سیله بر چوق مسئله لری یکی

زمینلر اوزرینده حل ایتمک لازم کلیر؛ بوکی منبعلرک اهمیتلری: جغرافیایه عائد اولوب X عصرده یازیلان «طومانسکی یازماسی» نامی آلتینده معروف اولان عجمجه اثر XI نجی عصرده فقط داها اسکی منبعلره استناداً، کردیزینک عجمجه اولارق یازیلان تاریخی اثری، وبالخاصه تورک قوملرینه عائد جغرافی و اتنوگرافی معلوماتی حاوی اولوب XI نجی عصرک نصف اخیرنده بغدادده عربجه اولارق محمود الکاشغری طرفندن یازیلمش اولان اثر، الخ... در.

بویله اولدینی حالده منبعلرک تنقیدی اصولی تماماً حل ایدیلمش دکلدر. اسلام یازما اثرلرینک، بالخاصه جغرافیایه عائد اولانلرک، داها زیاده کتابی ماهیتده اولدیقلرینه لازم اولدینی قدر اهمیت ویریلیوردی. هرهانکی بر جغرافی معلوماتک X نجی عصرده یازیلمش اولان بر اثرده بولمخه سیله، بومعلوماتک مطلقاً او عصره عائد اولمسی لازم کلر؛ چوق کره مؤلف کندیسندن اول کلمش اولان مؤلفلرک سوزلرینی تکرار ایدیور، فقط بونلرک داها اولکی دورلره عائد اولدینی تصریح ایتیمور. بوندن دولایی X نجی عصر مؤلفنک سوزلری ایله یاشادینی دوره عائد کوستردیکی وقایع آره سنده رابطه بولمق بعضاً خطائی نتیجه لر ویریلیوردی. چین منبعلرندن بیلورزکه، موغولستاندن چیقاریلمش اولان «اویغورلر» بو کونکی طورقان، قوچه و دیگر شهرلرک بولوندینی یرده، یعنی بو کونکی «تورکستان چینی» نك حدوده یقین قسمنده بر دولت تأسیس ایتشلردی؛ XIII نجی عصر اسلام مؤلفلری اویغورلرک عینی یرده اولدیقلرینی کوسترمکده در؛ لاکن IX - X نجی عصرلرک جغرافی اثرلرنده اویغورلرک یرینه هب «طوقوز غوز اسمی» قوللانیلیور؛ بو «طوقوز غوز» اسمی تورکجه ده «طوقوز - اوغوز» اولوب، اویغورلره دکل، اونلردن اول کلن و دشمنلری اولان اورخون تورکلرندن اولان «اوغوز» لره عائددی؛ بوتضادی ایضاح ایتمک ایچون مختلف تجربه لر یاپیلدی؛ «اوغوز» ایله «اویغور» ک هر ایکیسینک عینی اولماسی و بو صورتله بر قوم ایچون ایکی اسمک بولماسی تورک لهجه-لرنده کی فوهمه تیك خصوصیتدن ایلری کلمش اولدینی ادعا ایدلدی. حالبوکه، اویغورلرک داها تورکستان چینیده بولونمادیقلری زمانده بیله عرب اثرلرنده «طوقوز غوز»

سوزی استعمال ایدیله به باشلامشدی؛ چین منبعلرنده کورلدیکی اوزره، اویغورلردن اول اوراده طوقوز - اوغوزلرک بر قسمی یاشامش واورادن شرقه کیده رک چین حدودینک یقینده یرلشمشلردر. هر حالده عربلرک، چین تورکستانی ایلك دفعه اوکره ندکلری زمانده اوراده «طوقوز - اوغوزلر» یاشامش اوله جقلردر؛ دها صوکرآ، کتابده کی عنعنات اوزرینه، IX نجی عصرک نصف اخیرنده اورایه اویغورلرک کلدیکلرینی بیلمه یه رک یاخود بیلدیکلری حالده اهمیت ویرمیه رک، او یرک اهاالیسنی هپ اولکی اسمله تسمیه ایتمشلردر. شو جهت شایان اهمیتدرکه، اورته آسیایه عائد اسکی منبعله استنادآ دکل، بلکه مملکتی واهالیسنی کورمک صورتیله یازیلوب بوکونه قادر محافظه ایدیلش اولان عربجه اثرلر آره‌سنده یکانه اولان - اثرنده، محمود کاشغری «طوقوز غوزلر» حقنده هیچ برشی سویله میور. بوراده یالکز اویغورلردن بحث اولونمقدهدر.

غومیتله «محمود کاشغری» نک اثری اورتا آسیانک مدنی تاریخی وجغرافیاسنی اوکره نمک ایچون، چوق یکی مالزمه بخش ایتش اولدی؛ فقط محمود کاشغریدن صوکراده بر چوق مسئله لر حل اولونامادی؛ استفاده ایده بیلدیکمز منبعلرده اورتا آسیانک غربی قسمنده کی تورکلرک مدنیت تاریخلرینک اک مهم وقعه‌سنی حل ایده جک معلومات بولامایورز؛ بو، اک مهم وقعه‌ده، تورکلرک اسلام مدنی آله کیرمه لیدر. الیوم، بالخاصه تورکستان چینیده بولونان آرکه ئولوژیک آثاردن صوکرآ، قبل الاسلام تورک مدنی تاریخی بزجه دها ای معلومدر. تورکلرک، غربده کی دینی پروپاگاندا باشلامادن اول، شرقی ایرانک، «صغد» لرک مدنی تأثیری آلتنده بولوندیقلرینی بیلورز؛ تورکلرک اویغور الفباسی، اولجه ظن ایدیلدیکی وجهله سوریه خرسیتیانلردن آلتش اولیوب، صغدلیردن کلشدر. وبلکه ده اورخون الفباسی ده بولردن آلتشدر. تورکجه یازیلش اولان بودی، مایخه نیزم وخرستیان دینلرینه عائد اثرلر بولندیغی ده معلومدر. محمود کاشغری نک اثرندن، عجم تأثیری باشلامادن دها اول تورکلرک کندی ادبیاتلری اولدیغنی، و بو ادبیاتک یالکز خاق ادبیاتندن عبارت اولمایوب صنعی ادبیاتک دخی موجود اولدیغنی،

وسرایده تورک شاعرلرینک بولندقلرینی ده او کره نیورز . شایان دقتدرکه، تورکلر اسلامیتی، سلاح قوتی ایله دکل کندی اختیارلریله قبول ایتمشلردر. اونلر عدد اعتباریله شیمدی ده دیگر ایکی جهان دینلرینه، خرسیتیانلق و بودیلکه منسوب اولانلردن دها آزدرد؛ لاکن بزهیچ بر اسلام ملتک خرسیتیانلغی یاخود بودیلکی قبول ایتدیکنی بیلیمورز؛ بالعکس خرسیتیان و بودالر آره سنده اسلامیتی قبول ایدن ملتلر اولدیغنی تاریخ قید ایدیور. بوندن ماعدا، اسلامیتی، حقیقی معناسیله «جهان شمول دین» تسمیه ایده بیلیرز. یعنی بو دینک انتشاری معین بر غرقه، یاخود معین بر مدنی عالمه مربوط دکلدرد؛ یالکیز اسلامیت، منشأ و مدنیت اعتباریله مختلف اولان قوملری کندی تأثیری آلتنه آلابیلمشدی. بودا دینی - بالخاصه شرقی - آسیا عالمک دینیدر؛ خرسیتیانلق کیت - کیده آوروپالیرک دینی اولارق قالمشدر؛ آوروپالیر و آوروپادن هجرت ایتمش اولان خرسیتیانلری، خرسیتیانلرک دیگر قسمی ایله مقایسه ایدرسهک، صوکر اکیلر کرک عدد و کرک مدنیت اعتباریله اهمیتی حائز دکلدرلر. اسلامیت - اساس اعتباریله ایلری آسیا دینلرندن صایلیور، فقط شرقی آسیاده، هندستانده و زوند آطه لرنده کی اسلاملرک عددی ایلری آسیاده کیلره نظراً دها فضله در؛ چینه اسلامیت کندی باشنه مستقل و صاغلام بر موجودیت تشکیل ایتدیکی حالده، خرسیتیانلق اوراده مستقل بر ملی خرسیتیان کلیسایی وجوده کتیرمه موفق اولامامشدر؛ آفریقاده اسلامیت صاغلام و معظم بر قوت تشکیل ایتکده در.

تورکلرک اسلامیتی قبول ایتهدن اول باشلامش اولدقلری ایلری آسیا فتوحاتی، اسلامیتی قبول ایتدکلرندن صوکر دها موفقیتلی بر صورتده دوام ایتمشدی. خلیفه و ایران حکمدارلرینک نزدنده خدمت ایدرک یوکسلمش کیمسه لر طرفندن تأسیس ایدیش اولان بر چوق تورک سلاله لرندن ماعدا، بز موغول استیلاسنه قادار ایکی تورک دولتی دها موجود اولدیغنی بیلیمورز؛ بو دولتلرک تشکلی، اسلامیتی قبول ایتمش اولان تورکلرک فتحلرندن ایلری کلمشدی: ایران و کوچوک آسیاده ساچوق سلطانلرینک ایمراطورلغی، و تورکستانده، اسلام مؤر-

خلرینک تعبیری وجهله «افراسیاب سلاله سی» نامی آلتنده معلوم اولان، «قاراخانلر» یاخود «ایلک خانلر» دولتی ایدی . برنجی دولتک تاریخی حقنده اولدیجه کنیش معلوماته مالکیز؛ بیلورزکه بوراسنی فتح ایتش اولان قوم - اولجه موغولستانده حاکمیت ایدن - اوغوزلر ایدی و بونلری اسلامیت دورنده «تورکمن» تسمیه ایتمهک باشلامشردی؛ فقط «تورکمن» اسمنک منشای مسئله سی توضیع ایدیله مش اوله رق قالیور؛ یالکیز، شرق مؤلفلرینک بو سوزده عائد - خیالی اولدینی پک آشکار اولان - خلق استقاقی، موجوددر . دیگر طرفدن قاراخانلرک هانکی تورک قومندن چیقمش اولدیقلری مسئله سی حالا حل ایدیله مشدر؛ محمود کاشغری نک ویردیکی معلومات قاراخانلر دورینه عائد ایه ده، او بو مسئله یه عائد هیچ برشی سویلیور. اونک حکایه لرندن معلوم اولان شی شودرکه، قاراخانلرک حکمدارلری ایران داستانی افسانه لرینه بناءً تورکلرک حکمدارلری اولان، افسانه وی افراسیابک سلاله سنه منسوب اولمالرینی ایسته یورلردی، ایران مدنیتک تأثیری پک قوتلی اولوب، خانلر، اودرجه عجم افسانه لرینک نفوذنده قابلمشردی که، مملکتلرنده یاشایان تورک قوملری ایله - کندی سلاله لرینک ایچندن چیقمش اولدینی قومی بیله استثنایتمه دن - کندیلری آره سنده کی مناسبک وارلغنی حس ایتمه مک باشلامشردی.

عالم اسلامک تاریخنده تورکلرک اهمیتلری اوقادار ایدی که، اونلرک مسلمانلر ایله اولاجق مصادمه لرینه عائد برچوق حدیثلر موجود اولدینی معلومدر. بونوع حدیثلردن تورکلرک کوچوک کوزلی، یاصی بورونلی واح ... اولدیقلری، یعنی اونلرک عرق خصوصیتلری ده ذکر اولونمقده در. تورکلرک موغوللرله قاریشمادن اول بیاض عرقه منسوب اولدیقلرینی ادعا ایدن یکی عالمله قارشو، بو حدیثلر واسطه سیله بوکی ادهالر رد اولونا بیلیر. تورکلرک ظاهری قیافتلری، طبیعی غربه دوغرو کیدینجه دیکشه جکدی. تورکمنلرک آنتروپولوژی جهتن پک کوزه چاربان خصوصیتلرینی، یعنی اوزون باشلی اولمالرینی - بو کونکی عالم، اورتا آسیا صحرالرنده اولجه یاشایان ایران کوچبه لری ایله قاریشمش اولدیغندن ایلری کلدیکی فکريله ایضاح ایتمه که تمایلدرلر.

اسلام عالمی تشکیل ایدن اُتوغرافیک عصو اولق اعتباریله تورکلر، آره لرند
اسلامیتک پک زیاده انتشارینه قادار، عرب و عجملردن صو کرا، یعنی اوچونجی موقعی
اشغال ایدیورلردی. ایران مدنیقی تأثیرینک بونلر اوزرند پک قوتلی اولماسه
رغمآ، تورکلر، حیاتی قوته مالک اولدیغنی کوسـترمش اولان کندی لسانلرینی
محافظه ایده بیللمشلردی؛ تورک لسانی دیگر لسانلرله تماسه کلدیکی وقت عمومیتله
غالب کلکده در، و بو کونه قادار تورکستان، ایران و قافقاسیاده حاکمیت ساحه سی
موفقیتله کنیشلتمکده در. برقاچ تورک قومی، برچوق عرب و ایران سوزلری ایله
قاریشیق اولسه بیلله، کندی لسانلرند ادبیات وجوده کتیردیلر. تاریخ اعتباریله
تورک و اسلام ادبیاتنک ایلاک مرکزی کاشغر اولمشدی؛ صو کرالده XII نجی
عصرده، خوارزم و جوارنده کی سندرریانک اورتا و آشاغی بحرلری، «کاشغر» دن
دها بویوک بر اهمیتی حائز اولدیلر؛ بوراده وجوده کلش اولان ادبی حرکت
موغوللر دورنده دها قوتله دوام ایتدی؛ اک اول عجم ادبیاتی ایله مسابقه
کیریشمش اولان «چغتای» دیدیکمز ادبیاتک وجوده کله سی، بوراده کی ادبی
حرکتله پک صیقی صورتده باغلیدر؛ «چغتای» تعبیرینک دها میدانده اولمادیغنی
زمانده، XII نجی عصر اورتا آسیا مؤلفلرندن رییسی خوارزمی برشاعرك شعرلرندن
بحث ایدرکن، اسلام عالمک ادبی لسانلرندن عرب، عجم و تورک لسانلرینی صایمقده،
و عرب لساننک «فصاحتی» عجمنک بلاغتی ایله یان یانه تورک لساننک صهیحلفنی
ایلری سورمکده در. تورک ادبیاتنک تقلیدی اولماسه رغمآ، لسان اعتباریله، اورتا
آسیاده، عجم نظمینه بالخاصه عجم نثرینه نظراً، نهایتنه قادار، دها ساده و واضح
اولارق قالمشدی.

تورکلر اسلامیتی قبول ایدیغجه، اسلام اهل سنتلکینک پک صادق محافظلرندن
اولدیلر. غربده بربریلر کی، شرقده تورکلر برچوق دفعه لر دین محافظلری
و شریعتک امرلرینی بوزانلره قارشو انتقام آلمق رولانی اوینایورلردی؛ ایشته تورکلر
اسلام عالمی اوزرینه هجوملرینی یاپارکن بوذهنیتلرینه استناداً کندیلرینه حق و یریورلردی.
«محمود کاشغری» نک نقل ایتدیکی بر روایت کوره، کویا الله پیغمبره دیمش که :

نم شرقده تورک تسمیه ایدیلن عسکر م وارد، هانکی بر قوم اوزرینه، قهرمی کوندرمک سترسم، بن اونلری او قوم اوزرینه سوق ایدرم». بر بریلر کبی تورکلرده ملامیته پک صادق اولمالرندن دولایی بعضاً مادی و معنوی مدنیته قارشو دینی تجاعک آلتی اولیورلردی. ایشته بومناسبتله تورکلر عئنده اسلام تصوفی پک ماذبه‌لی اولمشدی؛ اورتا آسیاده اسلام اهل سفتلکسنگ بوتون قاعده‌لری ایله اوینون رلان تصوفک کوچه‌لر آره‌سنده صوک و قته قادار دینک کلام قسمنه نظر آدها یاده رغبت قازانمش اولدینی معلومدر. تورک مدنی تاریخک بوصفحه‌سنه صوک قتلرده تورکیاده اهمیت ویریلکده‌در. مدرس «کوپریلی زاده محمد فواد» ک اثرلرنده، رکستان تورک متصوفلری ایله کوچوک آسیا تورک تصوف طریقتلری آره‌سنده ناسبات بولندیغنی اثبات ایتک تجربه‌سی، موفقیتله اجرا ایدیلشدر.

مع مافیه موغول استیلا‌سندن اولکی دورده مسلمان تورکلر بوتون - تورک المی تشکیل ایتیمورلردی. تورکلر ایرانک مدنی اولکه‌لرینه کیردیکلری وقت عینی مانده کندیلاری ده شمالدن قومشولرینک هجوملرینه معروض قالیورلردی؛ ایرتیشدن پچاقلر ویه‌نیسه‌ی دن قیرغیزلر؛ کرک قیپچاقلر، کرک قیرغیزلر اوزرنده اسلام یخی و مدنیتنک تأثیری او وقت همان همان هیچ درجه‌سنده ایدی. حتی سیر دریا یینده XII نجی عصرک نهایتنده اسلام اولمایان تورک اولکه‌لری موجوددی. پچاقلرک و قیرغیزلرک اجرا ایتدکلی بوحرکتله عائد معلومات پک اکیسکدر؛ بعلرده، بالخاصه قیرغیزلره عائد معلومات آز ویکدیکرینه متناقضدر. طومانسکی زما‌سنده شایان اهمیت خبرلر موجوددر. او یازمایه کوره قیرغیزلرک کوچبه-کلری اوزمان بیه کاشغر و آق صویه یقین یرلرده اولمشدر؛ کرچه کرک «محمود شغری»، کرک «کردیزی» و حتی «طومانسکی یازما‌سنده» بو کونکی «یدی صو» ده شامش اولان خلقتک اسملری کوستریلیرکن، «قیرغیز» لره عائد هیچ برشی کر اولونمور.

اورتا آسیا صحرالرینک غربی قسمنده و بوتون تورکستانده اسلامیتک حاکم یلماسی، موغوللرک حاکمیتی دورینه عائددر. موغول استیلا‌سی و موغول ایمپراطور-

لغتك تأسسی، پك واسع برادیاتك وجوده كلسنه سبب اولمشدی؛ بوادیات آراسنده بالخاصه نظر دقتی جلب ایدن شی: XIV نجی عصرده ایرانده یازیلش اولان «رشید الدین» ك اثری در. تورک و موغول قبیله لری حقنده عمومی معلوماتدن عبارت اولان بو اثرك مدخل قسمی، اورتا آسیا کوچبه قوملرینك دینلرینی، عرف و عادتلرینی اوكره نك ایچون پك قیمتدار بر خزینه تشکیل ایتمكده در. بز یالکزر رشید الدینك سوزلرندن اوكره نیورز كه، آو حیاتیله یاشایانلر ایچون کوچه لك حیاتی نه قادر تحمل ایدیلز بر كوله لك کبی کورینورسه، کوچه لر ایچون ده حضری حیات عینی ماهیتده کورینوردی؛ صوکر اشامانیزمك اولجه کوچه لر ك دینی دکل، آو جیرك دینی اولدیفنی و موغول ایمپراطورلنی دورنده اك مقتدر و نفوذلی شامانلر ك آو جیلق حیاتی محافظه ایدن مملکتلرده بولوندیقلرینی کورویورز.

«رشید الدین» اثرینی موغول خانلری ایچون یازمشدی؛ فقط رشید الدینك اثرنده کی کوچه لك حیاتك تصویرندن، - موغوللر ك موفقیتلری تأثیریه - کوچه لك عنعنه لرینك جانلانماسندن اصل استفاده ایدهلر، موغوللر دکل تورکلردی؛ اورتا آسیانك غربی قسمنده عددآ آز اولان موغول عنصرلری تورکلر آره سنده آریملشلردی. موغوللر، کندی ملتلرینی غائب ایتمه دن اول، محلی حیاتك طرز و شکلنی ایجه د کیشدیرمكه موفق اولمشلردی؛ اسکی تورک قوتی اولان «شرق» عبادتی یرینه شیمدی موغوللر ك «جنوب» عبادتی یرلشمشدی؛ والیوم اورتا آسیانك همان هر یرنده، یوردك قبوسی اولکی کبی شرق طرفنده دکل، جنوب طرفنده در. اهایلسنك لسانی تورکجه اولان دولتلرده موغول ایمپراطورلنی عنعنه لریه یاشامقده دوام ایدیلیوردی؛ و تخنه چیقابیلمك ایچون محقق چنکیز خان سلاله سندن اولق شرطدی. قوملر ك اسملری ده د کیشمشدی؛ موغوللر دورندن اول اورتا آسیانك غربی و روسیه نك جنوبی قسمنده کی صحرالرده یاشایان قومك اسمی «قیچاق»، اولدیفنی حالده، شیمدی بو اسم، بو قومك اسمی اولق اعتباریه، بوسبتون غائب اولمشدر. اولجه موغول خلقنك اسمی اولان «تاتار» کله سی، شیمدی تورکجه قونوشان ایدیل بوی و قریم اهایلسنه عطف ایدیایور؛ «تورک - تاتار» تعیری

روس مؤلفلری طرفندن بر وقت شیمدیکی «تورک»، «تاتار» معنالرنده قوللا-
نیلیوردی. یکیدن وجوده کلش اولان برطاقم ملتئر کندیلرینی چنکیزسلاله‌سندن
کلن خانلرک اسمیله تسمیه ایتمکه باشلامشاردی؛ بونلردن بوکونه قدر یاشایان
اوزبکلری، نوغایلری، واورتا عصرلرده یاشامش اولان چغتایلری کوستره‌بیلیرز،
چغتای سوزی، شیمدی یالکزاورتا آسیا ادبی‌لسانی تسمیه ایدرکن قوللانیلیمقدمه
در . XV نجی عصرده اوزبک خانی ابوالخیرک اداره‌سی اثناسنده اوزبکلردن
آیریلش اولان و شیمدی اوزبکلردن آیری لکن لسان و عرف و عادت جهتیله طبقی
اوزبکلر کی اولان قازاق ملتی وجوده کلشدر. «قیپچاق» سوزی ایسه - اوزبک
وقازاقلر آره‌سنده - بعض قبیله‌لرک اسمی اوله‌رق قوللانیلیمقدمه در .

اسلامیتک واسلام مدنیتک موفقیتنه کوچبه عنعنه‌لرینک جانلانماسی هیچ
برمانع چیقارامادی . موغول ایمپراطورلغنده کروان تجارتک انکشاف ایتمه‌سی
سایه‌سنده اسلامیت تورکلر و موغوللر آره‌سنده واسع صورتده انتشار ایتمشدی؛ حتی
لسانلرینی محافظه ایتمکه موفق اولقله برابر عددآیک آز اولان موغوللربیله مسلمان
اولمشلردی. قریمده، بیلدیگمزه کوره XIII نجی عصره قاداره، اسلامیت موجود
دکلدی - وایدیل بوینده اسلام شهرلری تأسیس ایدیلیوردی؛ قافقاسیاده اسلامیت
یک‌چوق انتشار ایتمشدی؛ سابق قیپچاق صحراسی اسلام مملکتی اولمشدی . شمال
شرقده بوکونه قادار اسلامیتک اک ایلریده کی جبهه‌سی اولق اوزره قالان طوبول
حوالیسنده مسلمان تورک بکلکی تشکل ایتمشدی . ایدیل وایرتیش بویلرنده
اسلامیت او قادار صاغلام تمللر قورمشدی که، صوکرالرده اورتا آسیا صحرالرنده
بودین یالکز جنوبدن دکل شمال طرفندن ده انتشار ایتمکده ایدی؛ حالبوکه موغول
استیلا‌سندن اولکی دورده بوکا امکان یوقدی . موغول استیلا‌سندن اولکی دورده،
اوینورلرک اشغال ایتدیکلری، تورکستان چینینک اصل چینله همحدود اولدینی
قسمده، بودیزمک وخرستیانلغک حاکمیتی اولدجه صاغلام کی کورونمش ایسه‌ده،
صوکر بوراسی‌ده تماماً اسلامیت تأثیری آله کیرمشدی .
بومسئله‌ده‌ده، موغوللاردن اولکی دوری تدقیق ایتدیگمزه اولدینی کی،

علمك حل ايدى جىكى مسئله لك دها قارىشيق اولدىنى تقرر ايتمشدر. موغوللر طرفدن اجرا ايدىلش اولان تخرىباته رغماً، موغوللر دورنده زياده سيله انكشاف ايتش اولان كروان تجارتندن، و غربى و شرقى آسيا آره لرنده بوزمانه قادار و بوزماندن صوكراده كورولمه مش صيقى برمدنى تماسك وجوده كلمسندن استفاده ايتك امكانى بولان بوتون اولكه لك، موغول ايمپراطورلغىك ايلك دورنده اقتصاد و مدنيت جهتندن پك زياده ترقى ايتش اولدىقلىرى اثبات ايدىلشدر. بو وقعه ده علم ايجون پك لازم اولان بوتون مالز مه آله ايدىلش دكلدر. اسلام و آوروپا سياحلىرىك او قادار ستايشله ياد ايتدىكارى XIII نچى عصر بخاراسندن هيچ برشى قالمامشدر؛ ابدىل بويىنده كى و قريمده كى شهرلر ك خرابه سى اوزرنده، آنجق اولدجه مهم بر قسمى غصب اولوندىقندن صوكر، منتظم علمى تدقيقات ياپىلمنه باشلادى؛ بورالرده شيمدى يكيىدن آر كه اوئوزيك تخرىباته باشلانيلمشدر؛ بونلر ك هر حالده ابي نتيجه لر و يرمه سى لازم كلير. فقط بو، آنجق، دها زياده عمومى اسلام مدنيتنه عائد اولق اعتباريله در؛ عمومى مدنى حياتده توركلر ك، بالخاصه تاتارلر ك اشتراك، صوك وقتلرده بيان ايدىلش اولان بعضى فكرلر ك خلافة اولارق، پك واسع اولدىنى شبه ليدر.

XIV نچى عصر ك نصف اولنده وقوعبولان سياسى اختلاللر سايه سنده بومدينه ضربه ايندىر يلمشدى؛ بونك نتيجه سى اولارق، مدنى اسلام عالمك اورتا آسياهال حدو دنده كى بوتون شهرلر ك ديرىلكى غائب اولدى. XIII نچى عصرده موجود اولان مدنى حيات XIX نچى عصرده قادار تجديد ايديله مه مشدى؛ كرچه اورتا آسياده بو دور آره سنده تيمور و احفادىك دولترى كى - هنوز اطرافليجه تدقيق ايديله مش و معظم معمارى اثرلرى براقش اولان - حكومتلر وجوده كلىشدى. تيمورك دور سلطنتى، بويوك تاريخى اهميتى حائز اولماسنه، يازما منبعلر ك و مادى آثار ك چوق اولماسنه رغماً، نه تورك، نه ده آوروپا لسانلرنده تيموره عائد تام معلومات و يره ن برمونو - جرافى يازىلامشدر.

عثمانلى ايمپراطورلغى تاريخى استشنا ايدرسه ك، تورك قوملر ك صوك دورده كى

تاریخلرینه دها آز مراق کوستریلش اولدینی کوروپورز . مدنی رهبرلکک تورکستان اسلام عالمندن چوق اوزاق مسافده بولسان آوروپایه انتقالی اعتباریله اسلاملرک کندیلری آره لرنده بیله اك کری قالمش مملکت اولارق صایدقلمی اورتا آسیانک بودورده کی تاریخی نظردقی جلب ایتمه مشدر . حقیقته ایسه ، اورتا آسیانک مدنی حیاتی بودورده ، ظن ایدیلدیکندن دها زیاده ، قارشیق اولوب هر هانکی بر مؤرخک مراقی جلب ایدیه جک درجه ده در . اوزبک خانلقلرنده ؛ او زمانه قادار اورتا آسیاده همان همان اولمایان ، واسع تاریخی ادبیات وجوده کلمشدی وبالخاصه فرغانه ده بو وقته قادار امثالی اولمایان ، کنیش مقیاسده سوارلما ایشلری اجرا ایدیلشدی . اوزبک خانلقلرینک حیاتی ، کوچبه لک معیشتی وقیله حیاتی عنعنه لری ایله اسلام مدنی عنعنه لرینک مجادله سندن عبارت مرکب برمنظره تشکیل ایدیور . منبعلرده بوکا عائد مالزمنه نک چوق اولماسه رغماً بوجادله . نک جریانی بو گونه قادار هیچ تثبیت ایدیله مشدر . قبیله لرک کیده کیده آیریلدیقلرینه عائد بر قیدیوقدر ، چونکه معلوم درکه اولجه اوزبکلرده ۳۲ قبیله واریکن صوکرالری ۹۲ قبیله اولمشدر . بو تبدلک تاریخی دوعرو اولارق تثبیت ایتک امکانی واردر :

«مانیغار» دن ایلك دفعه بخارا تخته جلوس ایتمش اولان محمد رحیمک ۱۷۵۶ سنه سنده تخته جلوسنه عائد حکایه ده اوزبک قبیله لرینک عددی ۳۲ اولدینی کورونمکده در ؛ ۱۷۸۱ سنه سنده بخارانک حکمداری روس مصلحتکذاری بیکچورینه ۹۲ قبیله دن بحث ایتشدی ؛ موغوللر دورنده تشکل ایتمش اولان اوزبک وقازاقلردن باشقه ، اولکی قوملر ، بالخاصه تورکملر و قیرغیزلرده یاشامقده دوام ایدیورلردی . بونلردن قیرغیزلر اك اول اسلامیتی قبول ایدنلردنلر . قیرغیزلر اسلامیتک آیینلری ، اعتقادات واحکام مذهبییه سی ایله پک یقیندن طائیشادیقلری حالده ، اورتا آسیاده اك صوک کوچبه لک دولتی تأسیس ایتمش فقط چنکیز خانک شامانیست موغوللری کبی اسلام تاثیرینه تابع اولمایان و بودیلکک متعصب طرفدارلری اولان ، موغول عرقنه منسوب قالموقلره قارشو مجادله ده بو قیرغیزلر اسلامیتک ایلری جبهه سنده ایدیلر ؛ ایشته بو مجادله نک انعکاسی اولارق قیرغیزلر آره سنده داستانی ادبیات وجوده

کلهشدر؛ معلومدرکه نوغایلدن ماعدادیگر تورک قوملری آره سنده، بونوع ادبیات او درجه ده انکشاف ایتیش دکلدرد. قالموقلرله مجادله اولکی بوتون تاریخی وقعه لری قیرغیزلرک خاطرلرندن سیلمشدر. بوصورتله اونلر کندیلرینک اولکی حرکتلری حقنده هیچ برشی خاطرلامیورلر. یالکز XVIII نجی عصر قالموق دولتنک سقوطندن صوکره، فرغانه دن کریه یدی صو. ولایتیه کلدیکلرینی خاطرلامقده درلر کرک تورکستانده وکرک ایران و کوچوک آسیایه هجرت ایتیش اولان تورکمنلرک حیاتی ونظم لری کندیلرینه مخصوص بر طاقم خصوصیتلر عرض ایتمکده در. XIV نجی عصرک نصف اخیرینه قادار تورکمن نظم ادبیاتی حقنده هیچ برشی معلوم دکلدی؛ تورکمن خلق روایتلری وصنی - فقط خلق آره سنده انتشار ایتیش اولان - نظم لره عائد تدقیقلر سایه سنده بر چوق یکی مالزمنه نك آله ایدیه بیلجکی تخمین ایتمکه مساعد اساسلر واردر. بوتون تورک قوماری آره سنده یالکز تورکمنلرک کندی ملی شاعرلری موجوددر. ماضی ده سیاسی وحدتلری اولماسنه و آیری قبیله لرک آره سنده وقوعبولان محاربه لره رغماً تورکمن قبیله لرینک هپسی ده مختوقلی بی ملی شاعرلرندن صایمقده درلر.

بونکله سوزیمزه ختام ویرمک ایستیورم. تورک قوملرینک تاریخی، جهان تاریخندن آریلایان بر پارچه اولمق اعتباریه، بو ساحه ده تدقیقاتله اوغراشان کیمسه لر ایچون حل ایدیله سی لازم کلن بر چوق علمی مسئله لرک موجود اولدیغنی ممکن اولدیغنی قادار ایضاح ایتمکه چالیشدم. کندی ملی حرثلرینی غائب ایتمه دن غرب مدینتی تمثیل ایتمک کبی کوچ بر مسئله اوکنده بولونان - کوچوک آسیادن طوبوله وطورفانه قادار امتداد ایدن یرلرده کی - تورک قوملرینک ده بو مسئله لری حل ایتمک یولنده کی مساعیمزه اشتراک ایده جکلرینی امید ایتمک لازم کلیر.